

УДК 377:656.2

Т. О. ШАРГУН

кандидат педагогічних наук, доцент
Львівська філія Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту ім. акад. В. А. Лазаряна

СТАНОВЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ДОБИ

У статті проаналізовано передумови становлення підготовки фахівців для залізничної галузі в першій половині ХІХ ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби. Встановлено, що в Галичині технічна освіта розвивалася за європейським зразком. Досліджено етапи становлення національного університету “Львівська політехніка” в першій половині ХІХ ст. Висвітлено роль і місце Технічної академії у Львові у формуванні майбутньої навчальної бази з підготовки фахівців для залізничної галузі в геополітичному, економічному та культурному аспектах розвитку Галичини. Проаналізовано навчальні програми цього закладу на різних етапах його реорганізації. Вказано на актуальність гуманізації процесу підготовки фахівців технічного профілю, органічне включення природничо-гуманітарних дисциплін до програм навчальних технічних закладів.

Ключові слова: становлення професійної підготовки, залізнична галузь, фахівці технічного профілю, реальна школа, гуманізація навчального процесу.

Під час першого поділу Польщі в 1772 р. західноукраїнські землі були інкорпоровані до складу Австрійської монархії. Відтоді, протягом майже 150 років, Східна Галичина була частиною однієї з наймогутніших на той час держав світу. Історики однак в оцінці приєднання Східної Галичини до Австрії – цей історичний крок безперечно відіграв позитивну роль у розвитку краю. Зміни на краще виявилися разючими. Із входженням до складу Австро-Угорщини для галицьких українців настав період соціально-економічних реформ, пробудження національної свідомості, якій сприяла відносна свобода в умовах освіченого абсолютизму, а згодом – конституційного ладу. Цього були позбавлені українці тих земель, які входили до складу інших держав.

Аналіз історико-педагогічної літератури показав доцільність використання історичного досвіду підготовки фахівців для залізничної галузі, яку висвітлено в працях А. Бабичкова, В. Виргинського, І. Гурія, В. Кізченко, В. Компанійця, С. Кульчицького, Е. Луценко, М. Пузанова, В. Сологубова, Е. Степанович, Г. Терещенко, Ф. Ткаченка, у кінці ХІХ ст. – у праці В. Заячківського. У статті ми спиралися на архівні документи Державного Архіву Львівської області, Центрального державного історичного архіву України у Львові, фонди НТБ національного університету “Львівська політехніка” тощо.

За обраною тематикою, з оглядом на її галузевий аспект, майже відсутні публікації українських науковців, які містять узагальнюючий аналіз іс-

торичного досвіду підготовки фахівців для залізничної галузі в Україні в першій половині XIX ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби.

При цьому треба зазначити, що більшість науковців досліджували стан підготовки фахівців для залізничної галузі на території, яка входила до складу Царської Росії. В той час як у Західній Україні, де з'явилася перша залізнична колія на території сучасної держави "Україна", ця проблема є недостатньо дослідженою, що унеможливорює об'єктивний узагальнюючий історичний аналіз підготовки фахівців для залізничної галузі в Україні.

Метою статті є аналіз становлення підготовки фахівців для залізничної галузі в першій половині XIX ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби.

Помітно зросло значення Львова, який став столицею коронного краю. Цей статус дав можливість розвиватися не лише завдяки власним ресурсам, а й використовувати потужні інвестиції з державного бюджету. Так, під скіпетром Габсбурзького дому Львів із периферійного містечка з 20-тисячним населенням швидко перетворився на одне з найкрасивіших міст Європи. У 1807 р. у Львові вже проживало 45 тис. городян, що зробило його четвертим за величиною містом в Австрійській державі [3, с. 4–5]. У XIX ст. у розвинених країнах Європи відбувалася промислово-технічна революція, яка не оминула й м. Львів – центр галицького краю. Разом з іншими реформами в місті здійснювалася й освітянська, що супроводжувалася створенням нових навчальних закладів різного спрямування.

У Галичині система державної, церковно-приходської та приватної освіти ні в чому не поступалася тогочасним європейським зразкам. Чи не одразу після входження західноукраїнських земель до складу імперії, а саме у 1784 р., було відкрито Львівський університет (наразі – Львівський національний університет імені Івана Франка). Про рівень освітянського демократизму та про уважне ставлення до потреб місцевого населення свідчить той факт, що при університеті діяв особливий навчальний заклад. Його назвали "Руським інститутом" (на той час українців у державі на офіційному рівні було прийнято називати русинами або рутенцями) і він призначався спеціально для українського населення [3, с. 9]. В умовах характерного для Австро-Угорщини просвітительства зростав загальний освітній рівень широких мас. Із цією метою на нижчому рівні було засновано чимало гімназій, серед яких і власне українські. Відомо також, що, починаючи з XVI ст., в австрійських університетах навчалися студенти з України.

Стрімкий розвиток промисловості на Галичині гостро потребував фахівців технічних спеціальностей. У листопаді (7 числа) 1817 р. згідно з цісарським декретом (декрет Надвірної комісії з освіти № 78, згідно з волевиявленням австрійського імператора Франца I в Мілані від 7 березня 1816 р. [1, с. 5]) у Львові було відкрито трирічну реальну школу, що вперше почала надавати початкові технічні знання своїм вихованцям. У школі

готували спеціалістів із середньою освітою для техніки, будівництва, комерції та торгівлі.

Процес створення Реальної школи у Львові розпочався 4 вересня 1810 р., коли Надзвичайна придворна комісія у Відні вперше розглянула клопотання Галицького губернаторства “щодо заснування Реальної школи у Львові”. Рескриптом від 11 січня 1811 р. Надвірна комісія з освіти сповістила Крайовий Галицький уряд, що цісар дозволив створити Реальну школу у Львові. Водночас ця Комісія надіслала програму Реальної школи при церкві св. Анни у Відні із дорученням Крайовому урядові адаптувати її до місцевих умов і потреб. Віденська реальна школа була реорганізована у 1809 р. та, відповідно до програми, передбачала три класи з 30 год навчання на тиждень у кожному (документ “Einladung zur öffentlichen Prüfung der Schüler in der k.k. Realschule bei S. Anna nach den 2 Schulcourse den 29, 30 und 31 August”) [6, с. 10].

Крайовий уряд вніс свої пропозиції до цієї програми та переслав їх Комісії з освіти 9 листопада 1812 р.: 1) щоб реальна школа у Львові була створена на зразок віденської щодо предметів, які в ній повинні викладати та поділу цих предметів на відповідні класи, з тією лише відмінністю, що в ній замість італійської мови навчали польської мови, “оскільки місцеві промисловці та купці у внутрішньодержавних відносинах і у відносинах з прилеглими російськими провінціями не можуть обійтися без знання польської мови”; 2) щоб до цієї школи приймали учнів лише після закінчення двох років навчання четвертого класу нормальної школи, “в силу чого, до четвертого класу нормальної львівської школи потрібно додати другий рік навчання, чого вже раніше домагалися”; 3) щоб кожен звичайний учень був зобов’язаний вивчати всі предмети, які передбачені для кожного класу, разом з тим, щоб було дозволено навчатися в школі старшим людям з відповідною підготовкою для вивчення деяких предметів як надзвичайним учням [6, с. 11]. Надвірна комісія з освіти погодилася зі всіма пропозиціями Крайового уряду.

У звіті про роботу “Виклад найпокірнішого прохання вірнопослушної Придворної комісії з освіти задля закладання Реальної школи у Львові” від 5 січня 1816 р. зазначено, що [1, с. 365] “Проект організації Реальної школи у Львові набирає правової сили та успішно рухається вперед. Потрібне Ваше схвалення. Може здійснитися Ваша ідея об’єднання з Політехнічним інститутом у Відні, але на це потрібно зачекати. Поки що Політехнічного інституту у Львові немає. Натомість закладається Реальна школа, яка в змозі зарадити собі із цим завданням. Заклад забезпечить стале, тривке навчання, стане цариною науки, ремесла, діловодства та фахового викладання”. Перебуваючи в Мілані, імператор Франц Йосиф 7 березня 1816 р. власноруч підписав наказ про створення у Львові Реальної школи.

Перший клас було відкрито у 1817–1818 н.р. У навчальних планах Реальної школи основну роль відводили предметам природничо-математичного циклу, кресленню, рисунку та вивченню іноземних мов. Тоді ре-

льну освіту протиставляли класичній, вона давала потрібні технічні знання для подальшої професійної діяльності. Вступати до Реальної школи могли випускники, які закінчили чотирирічну Нормальну школу.

У своїй праці “Szkola Politechniczna we Lwowie: rys historyczny jej zalozenia i rozwoju, tudziez stan jej obecny” професор В. Заячковський наводить програму навчання Віденської школи [6, с. 11]. У документі про вступні экзамені “Einladung zur öffentlichen Prüfung der Schüler in der k.k. Realschule zu Lemberg, nach dem 1. Kurse am 31. März und 1. April 1818. Vormittags von 9 12 Uhr” зазначено відмінності Львівської школи від Віденської, а саме: у 1 класі навчали тих самих предметів, що й у віденській школі, тільки додано польську мову, яку викладали 3 год на тиждень, унаслідок чого, щоб значно не збільшувати сумарну кількість годин шкільного навчання, забрано по одній годині з німецької граматики та французької мови [1, с. 10]. Мовою викладання стала німецька. Зазначену навчальну програму наочно представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Навчальна програма Реальної школи у Львові на 1817–1818 н.р.

№	Дисципліна	Кількість годин		
		I клас	II клас	III клас
1	Релігія	2	2	2
2	Арифметика	2	4	2
3	Каліграфія	4	4	2
4	Географія	3	2	2
5	Німецька граматика та діловодство	2*	1*	–
6	Французька мова	4*	2*	1
7	Польська мова	**3	**3	**3
8	Всесвітня історія та історія торгівлі	2	2	–
9	Природнича історія та історія техніки	3	2	–
10	Виразне читання	1	–	–
11	Геометрія	2	–	–
12	Рисуння циркулем, лінійкою та від руки	3	–	–
13	Італійська мова	–	2	5
14	Геометрія та стереометрія	–	2	–
15	Рисуння	–	2	–
16	Фізика	–	3	–
17	Хімія	–	–	3
18	Теорія стилю з письмовими вправами	–	–	2
19	Математика для майстрів	–	–	2
20	Товарознавство	–	–	1
21	Наука про торгівлю, вексельне та торгове право	–	–	2
22	Бухгалтерія	–	–	4
	Всього	31	31	31

* – Зменшено на 1 год; ** – Додано по 3 год на тиждень.

Джерело: розроблено автором.

У подальшому декілька разів відбувалася реорганізація Реальної школи. Так, Цісар найвищим постановленням від 16 грудня 1825 р. розпо-

рядився, щоб львівська Реальна школа від 1825–1826 н.р. була організована за зразком віденської як двокласна підготовча школа для технічних та комерційних наук. Вона мала на меті готувати молодь до технічного інституту, який ще не було засновано. Щоправда, ця ж постанова давала змогу випускникам реальної школи відвідувати лекції та поповнювати свої технічні знання у Львівському університеті. Але це не могло замінити технічного відділу: 1) на університетські лекції з технічних наук відводилося мало часу; 2) вони мали теоретичний характер; 3) давали абстрактні знання та не могли задовольнити спеціальних потреб для підготовки техніків. І навіть як школа загальної підготовки, вона тепер менше задовольняла освітні потреби, тому що з програми було усунуто такі предмети, як польська, французька та італійська мови, геометрія, фізика, хімія. Зрозуміло, що така реорганізація Реальної школи не могла задовольнити потреби краю.

Тож і дирекція школи, і станові сейми не припиняли домагатися розширення наук у реальній школі і доповнення її технічним відділом. Це спричинилося лише до того, що цісар декретом від 30 квітня 1832 р. установив чотири стипендії при Політехнічному інституті у Відні для галицької молоді по 200 зл., тобто два у фізико-математичному відділі, який охоплював будівництво, інженерію та механіку, і два у фізико-хімічному, а також наказав покривати з державної казни витрати на подорож учнів до Відня. Однак, це розпорядження не пришвидшило запровадження технічних шкіл у краї, а навпаки – відтермінувало їх. Адже поширеною та хибною була думка урядових кіл, що, коли з часом будуть повертатися з Відня щороку по чотири підготовлених техніки, то цього цілком вистачить.

Реорганізація Реальної школи продовжилася прийняттям постанови від 19 березня 1835 р. (рескрипт Надвірної комісії з освіти від 7 квітня 1835 р.), у якій цісар: 1) наказав від 1835–1836 рр. до двокласної реальної школи додати торговельний відділ відповідно до задуму проекту, розробленого Віденським політехнічним інститутом у 1821 р.; 2) розширеній школі надав титул Реально-торговельної академії й урівняв її урядовий статус зі статусом гімназії [1, с. 51–52]. Це постановлення зовсім не покращило стану справ. Уся реорганізація полягала у додаванні до реальної школи третього класу, у якому навчали торговельних наук, через що рівень школи значно знизився.

На чисельні звернення громадськості краю та Галицького сейму, декретом від 24 січня 1843 р. [1, с. 57], цісар дозволив запровадження Технічного відділу у Реально-торговельній академії, яку реорганізували в Цісарсько-королівську Технічну академію (зараз національний університет “Львівська політехніка”). Її урочисте відкриття відбулося 4 листопада 1844 р. Цей день вважається офіційною датою заснування Львівської політехніки.

Директором Академії призначили доктора філософії, професора Флоріана Шиндлера. Його заступником став уродженець Галичини професор математики Александер Райзінгер. У перші роки діяльності Академії в її складі функціонували дворічний (а від 1847–1848 н.р. – трирічний) тех-

нічний відділ, однорічний торговельний відділ, а також реальна школа з дворічним терміном навчання. Працювали кафедри фізики й природознавства, вищої математики й механіки, технічної хімії [2, с. 10]. Навчання здійснювалося німецькою мовою.

Надвірна комісія з освіти визначила такий перелік дисциплін на 1844–1845 н.р.: а) для Реальної школи впродовж першого та другого років навчання: релігія по 2 год на тиждень, німецька граматики і стилістика – 3 год, географія – 2 год, арифметика – 2 год, елементарна математика – 3 год, зоологія і ботаніка – 2 год, каліграфія – 3 год, креслення – 5 год, польська мова – 2 год, французька й італійська мови – по 3 год на тиждень; б) на Технічному відділенні впродовж першого року викладали експериментальну фізику – 5 год, вищу математику – 8 год, практичну геометрію – 2 год, архітектуру – 3 год, креслення – 4 год на тиждень. Упродовж другого року навчання: технічна хімія – 5 год, механіка – 8 год, шляхове і гідробудівництво – 3 год та креслення – 4 год на тиждень [6, с. 32].

Під час розроблення нових навчальних планів знову виникла необхідність внести деякі поправки до раніше прийнятих постанов щодо врегулювання викладання фізики і математики, а також розподілу екзаменів. Важливо було надати слухачам технічного факультету вільний, за погодженням з дирекцією, вибір навчальних дисциплін за зразком Політехнічного інституту у Відні. Щодо Технічного відділу встановлено такий перелік дисциплін упродовж першого року навчання [1, с. 62–63]: елементарна математика (7 год), рисунок (5 год), іноземна мова (3 год); упродовж другого року навчання: вища математика (5 год), фізика (8 год), нарисна геометрія (5 год); упродовж третього року навчання: архітектура (4 год), архітектурний рисунок (4 год), механіка (5 год), машинобудівне креслення (5 год); упродовж четвертого року навчання: будівництво (4 год), технічне креслення (2 год), геодезія (3 год), рисунок (2 год), хімія (5 год). Цей план передбачав також певну свободу вибору дисциплін студентами і був введений у 1847–1848 н.р.

Аналізуючи стан Академії, професор В. Заячківський вказує на значні недоліки у викладанні окремих дисциплін. По-перше, загальна підготовка випускників гімназії та Реальної школи була недостатньою. Стосувалось це, зокрема, вивчення історії, яка повинна була формувати світогляд учня на сучасне суспільство як на результат багаторічної праці багатьох поколінь і без якого не варто очікувати корисних досягнень. По-друге, причиною недостатньої підготовки було недооцінення вивчення навколишнього середовища, оскільки життя людини тісно пов'язане з природою і з діяльністю, спрямованою на перетворення природних ресурсів на користь людства [1, с. 65]. Тож, В. Заячківський наголосив на важливості вивчення природничо-гуманітарних дисциплін у формуванні технічного мислення фахівців відповідного напрямку.

У 1853 р. відбулися зміни в структурі навчального закладу: відокремився Торговельний відділ, а в 1856 р. і Реальна школа [2, с. 11]. Залишив-

ся відділ, що охоплював найважливіші галузі інженерного фаху. Виразніше окреслилися основні технічні напрями, що заклали основу для майбутніх факультетів. Академія поступово здобуває визнання як осередок якісної технічної освіти та науки. Етапи становлення Цісарсько-королівської технічної академії подано в табл. 2.

Таблиця 2

**Етапи становлення національного університету
“Львівська політехніка” в першій половині XIX ст.**

№	Назва навчального закладу у відповідний період	Період	Зміни структури навчального закладу	Напрями підготовки
1	Цісарсько-королівська реальна школа у Львові	1816–1825	Трьохкласна реальна школа	Підготовка спеціалістів із середньою освітою для техніки, будівництва, комерції та торгівлі
		1825–1835	Двохкласна реальна підготовча школа	Підготовка молоді до технічного інституту з технічних та комерційних наук
2	Цісарсько-королівська реально-торговельна академія у Львові	1835–1844	Двохкласна підготовча реальна школа, однорічний Торговельний відділ	Статус гімназії. Додано підготовку фахівців з торговельної справи
3	Цісарсько-королівська технічна академія у Львові	1844–1847	Дворічний Технічний відділ, однорічний Торговельний відділ, дворічна реальна школа	Додано підготовку спеціалістів-техніків
		1847–1853	Трирічний Технічний відділ, Торговельний відділ, дворічна реальна школа	Зміни в навчальній програмі Технічного відділу
		1853–1856	Трирічний Технічний відділ, дворічна реальна школа	Відокремився Торговельний відділ
		з 1856 року	Трирічний Технічний відділ	Відокремилась Реальна школа

Джерело: розроблено автором.

Як свідчить статистика, у 1851–1852 н.р. у Технічній академії Львова навчалося 220 студентів, серед яких було 97 поляків (44,1%), 50 євреїв (22,7%), 48 німців (21,8%), 19 русинів (8,6%), 4 чехи (1,8%), 2 угорці (0,9%). У технічних закладах Австрії у Відні, Празі, Кракові, Брно, Будапешті, Львові, Трієсті, Грацу у 1851 р. навчалося 3797 осіб. Серед них 30,8% ста-

новили чеські студенти, 29,4% – німці, 13,7% – поляки, 10,8% – євреї, 8,4% – угорці, 4,7% – волохи, 2,7% – південні слов'яни і русини [4, с. 13].

Висновки. Першу залізничну колію на території сучасної держави “Україна” було відкрито в Західній Україні лише в 1861р. [5, с. 438–439]. Відтермінування колійного будівництва на Галичині відбулося з об'єктивних політико-економічних причин того часу, одна з яких – брак фахівців-залізничників через відсутність відповідних технічних навчальних закладів у Галичині. Тому відкриття Технічної академії у Львові заклало підвалини майбутньої навчальної бази з підготовки фахівців для залізничної галузі засвідчило, що Галичина є невід'ємною частиною Європи як у геополітичному, так і в економічному аспектах. Завдяки розвитку освіти та науки в місті почала розвиватися промисловість, а українська молодь отримала можливість здобувати якісну вищу технічну освіту та теренах Західної України.

Актуальність гуманізації процесу підготовки та формування технічного мислення фахівців відповідного профілю постала вже в середині ХІХ ст. Видатний учений того часу, професор В. Заячківський, наголошував на важливості включення природничо-гуманітарних дисциплін до навчальних програм технічних закладів.

Подальші розвідки вбачаємо в дослідженні стану підготовки фахівців залізничного транспорту в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. у Західній Україні за часів Австро-Угорської доби.

Список використаної літератури

1. Від реальної школи до Львівської політехніки: нариси з історії Львівської політехніки (1816–1918) / упоряд. О. В. Шишка ; за ред. Ю. Я. Бобало ; Національний університет “Львівська політехніка” ; Науково-технічна бібліотека. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. – 440 с.
2. Національний університет “Львівська політехніка” / Презентаційне видання // ред. голова Ю. Я. Бобало. – Львів : Логос, 2009. – С. 10–259.
3. Українська Галичина і Австрія / Історичний нарис. – 2-ге вид., випр. – Львів : Австрійське Консульство у Львові, 2007. – 20 с.
4. Poptawski Z. Zarys dziejow Uczelni / Z. Poptawski // Politechnika Lwowska. 1844–1945. – Wroclaw, 1993. – S. 13.
5. Strach H. Geschichte der Eisenbahnen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie / H. Strach. – I. Band. I. Theil. – Wien ; Teschen ; Leipzig : Karl Prochaska, 1866. – S. 438–498.
6. Zajęczkowski W. C.K. Szkoła Politechniczna we Lwowie: rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny / W. Zajęczkowski. – Lwow : Nakładem Szkoły Politechnicznej, 1894. – 170 s.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Шаргун Т. А. Становление подготовки специалистов для железнодорожной отрасли в первой половине XIX в. на Западной Украине в период правления Австро-Венгерской империи

В статье проанализированы предпосылки становления подготовки специалистов для железнодорожной отрасли в первой половине XIX в. на Западной Украине в период правления Австро-Венгерской империи. Установлено, что техническое образование на Галичине развивалось по европейскому образцу. Исследованы этапы становления национального университета “Львовская политехника” в первой половине XIX в.

Освещены роль и место Технической академии во Львове в формировании будущей учебной базы по подготовке специалистов для железнодорожной отрасли в геополитическом, экономическом и культурном аспектах развития Галичины. Проанализированы учебные программы этого заведения на различных этапах его реорганизации. Сделан акцент на актуальности гуманизации процесса подготовки специалистов технического профиля, органическом включении гуманитарных дисциплин в программы технических учебных заведений.

Ключевые слова: становление профессиональной подготовки, железнодорожная отрасль, специалисты технического профиля, реальная школа, гуманизация учебного процесса.

Shargun T. Establishment of the Specialists' Vocational Training for the Railway Branch in the First Half of the 19th Century in Western Ukraine at the Period of the Austro-Hungarian Empire Governing

In the article the prerequisites for the establishment of the specialists' vocational training for the railway branch in the first half of the 19th century in Western Ukraine at the period of the Austro-Hungarian Empire Governing are analyzed. It was established that in Galicia technical education developed by the European model, based on the requirements of the region.

The development stages of National University "Lviv Polytechnic" in the first half of the nineteenth century were researched: Cesar's-Royal Non-Classical Secondary School, Cesar's-Royal Non-Classical-Secondary Trade Academy, Cesar's-Royal Technical Academy.

The role and place of Cesar's-Royal Technical Academy in Lviv in formation of the future educational base of specialists' vocational training for the railway branch in the geopolitical, economic and cultural aspects of Galicia development is considered. In the first years of the Academy activity in its structure were two-years (from 1847–1848 3 years) Technical Department, one-year Trade Department, as well as Non-Classical Secondary School with two-years term of study. At academy worked Department of Physics and Natural Sciences, Department of Higher Mathematics and Mechanics, Department of Technical Chemistry. The training was carried out in German.

The curriculum is analyzed at different stages of the Academy reorganization. The first class was opened in 1817–1818. The main role in the curriculum of Non-Classical Secondary School played subjects of natural-mathematical cycle, drawing, study of foreign languages and organic inclusion of natural sciences and the humanities to the educational programs.

Key words: establishment of vocational training, the railway branch, specialists of technical profile, a non-classical secondary school, humanization of educational process.